Український дивоспів на штирьох місцях

Перша редакція (1862)

ДІЛЬЦІ

Чумак, молодий хлопець, літ 25.
Мати чумакова, літ 40.
Гордій, товариш чумаків, літ 20.
Явдоха, молодая дівчина, літ 17.
Музика, скрипач, літ 60 – 65.
Чарівниця, стара баба, літ 80.
Шинкарка Одарка, дівчина, літ 25.
Рибак старий, літ 50.

Місце перве

Косогір, на косогорі сади, а за садами кілька біленьких хаток і в лівій стороні три зелені верхи дерев’яної церкви; із-за церкви виглядає повний місяць. Долина укрита зеленим пирієм та подорожником і не далеко від садів прорізана вузенькою біленькою стежкою. Із середнього саду видніється добре дерев’яний перелаз, обвитий червонястою калиною.

Ява 1

Чумак
(стежкою йдучи).
Ходжу, блуджу, світом нуджу,
На серденьку воздихається;
Тяжко та важко тому молодому,
Кого батько відцурається.
Відцурався мене батько

Ще малою та дитиною,
Ой кинув, кинув, бодай не згинув,
Межи люди сиротиною.
Відцурався мене батько,
Уся моя та родинонька;
Ой тілько й дому мені, молодому,
Що любая та дівчинонька.
Чи спиш, мила, чи спиш, люба,
Чи неволить та стара ненька?
Ой вийди, вийди, заким місяць зійде,
Вийди, вийди, моє серденько!

Явдоха

(за перелазом).
Ой казала мені мати:
Лягай доню, пора спати!
Мати – спати, а я з хати,
Миленького виглядати…
Ой ти спи, стара непе,
Не дивися на мене;
Не дивися, моя ненько,
Чого мені веселенько,
Сходить місяць над горою,
Іде милий долиною.
(Перескакує перелаз).
Іде милий…
(в страху).
Ой, не милий…
Ой то чумак негідливий…

Ява II

Чумак і Явдоха.

Чумак

(підступаючи).

Зірко моя вечірняя!

Ранняя зірнице!

Не лякайся, не цурайся

Моїх жалібниців.

Явдоха

(відвертаючись).

Відчепися, чумаче,

Відчепися, бурлаче,

Відчепися, гультяю!

Не тебе я виглядаю.

Чумак

Зірко моя, серце моє!

Що ж то за причина?

Чи ти мене не злюбила,

Чи твоя родина?

Явдоха

Відчепися, чумаче,

Відчепися, бурлаче,

Відчепися, гультяю!

Бо я іншого маю.

Чумак

Зірко моя, серце моє,

Світе мій та раю!

Я ж по тобі світом нуджу,

Щодень помираю.

Явдоха

Відчепися, чумаче,

Відчепися, бурлаче,
Відчепись, шалапуте!
Бо від тебе дьогтем чути.

Чумак
(на відході).
Тяжко мені, нудно мені,
Серце моє рветься.
Одну любив, одну кохав,
І тая сміється.
(Відходить геть).

Ява III

Явдоха і Гордій.

Явдоха
(перед перелазом).
Котилися вози з гори
Та все з барилками:
Сякий-такий чумачисько,
Та й той за дівками.

Гордій
(за перелазом).
Качалися вози з гори,
Поломили спиці.
А вже ж йому не співати
Своїх жалібниців.

Явдоха
(назустріч).
Ой голубчику
Та Гордієньку,

Де ти був, пробував
Сю неділеньку?

Гордій
Я до міста ходив,
Я теличку водив,
За теличку невеличку
Черевички купив.

Обоє разом:
Ой ходім у садок
Та нарвем ягідок;
Будем рвати, приміряти
Черевички до ніжок.

Гордій з Явдохою на руках щезає за перелазом.

Явдоха
Не тисни, навісний,
Помалесеньку;
Ой цілуй та милуй
Потихесеньку!
Ох, іде, хтось іде,
Буде лишенько;
Ох, нагни-пригорни
Біле личенько.

Ява IV

Чумак
(повертаючись назад).
Ой місяцю, місяченьку,
І ти, моя ясна зоре!
Подивіться хоч ви з неба

На лютеє та моє горе.
Одну одним кохав-любив,
І та мене покидає
Та нелюба, як голуба,
До серденька та пригортає.
Пригортайся, мій нелюбе,
Нехай тобі щастя буде.
А я піду до шинкарки,
До шинкарки та до Одарки.
Ой прийду я до небоги
Та вдарюся об пороги:
"Пропадайте, сірі воли,
Сірі воли та круторогі".

Місце друге

Коршма. У коршмі стіл, лавка і збоку шинк.

Ява І

Чумак, підпилий, сидить за столом, а шинкарка, стоячи, оперлася на стіл проти нього.

Чумак
Чом дуб не зелений?
Бо туча прибила.
Чумак невеселий –
Лихая година.
Як же ж мені, люди,
Зеленому бути:
Був на мене мороз
Великий та лютий.
Як же ж мені, люди,
Веселому бути:

Любив дівчиноньку,
Беруть її люди.
Любив дівчиноньку,
Беруть її люди.
Мені, молодому,
Пароньки не буде.
Я, бідний сирота,
На тин похилився,
Вже говорять люди:
Горілки напився.
Ой вже ж мені, люди,
Й горілка не п’ється,
Край мого серденька
Як гадина в’ється.
(До Одарки).
Ти, гадино!.. ти, шинкарко!
Чого в’єшся?.. Ні, Одарко!
Танцюй, лишень… ну, голубко!
Руки в боки!.. отак, любко!
Отак, любко! Отак, любко!
(Підскакує сидячи).

Шинкарка
(танцюючи).
Я з тобою не пила,
Тебе не боюся,
Не веди мя в будяки,
Бо я поколюся.

Чумак
Поколовся і я,
Така доля моя!

Шинкарка
Поведи мя в лободу,

Лобода м’якенька.
Постели мні опанчу,
Бо я молоденька.

Чумак

Молоденька-то так,
Та чим я не чумак?

Шинкарка

Ой вийду я з лободи
Та скажу дівчатам:
Сім раз була в лободі,
Та ще не багата.

Чумак

Зате я чумак, багач,
Збагачу тебе, не плач!
В мене мажі не убогі,
В мене сірі круторогі;
В мене гроші… Нащо гроші?

Ява II

Музика

(на вході).
Добрий вечір вам!
Чи раді ви нам?
Ой, чи раді, чи не раді,
Добрий вечір вам!

Чумак

А, музика! Грай, музико,
Що не знає чумак лиха;
Що я чумак молодий,

В мене жупан дорогий.
А хоч свита не жупан,
Так усе я таки пан.
Таки пан, таки пан,
Куплю собі меду збан.
Грай, музико!..

Музика

Пливе, пливе утенятко
По бистрій воді;
Нема, нема порадоньки
Бідній сироті.
Без пароньки-утіноньки
Дунай пропливеш;
Без вірної дружиноньки
Життя проживеш.
І гніздечка-кубелечка
Вити не будеш,
Само одно сиріткою
В морі пропадеш.
Пливи ж, пливи, утенятко,
По бистрій воді:
Нема тобі порадоньки,
Бідній сироті!

Ява III

Тії ж і Явдоха з Гордієм.

Явдоха

(до музики).
Ой мамуню, не лай, не лай,
За музику мене не дай!
Бо з музики і з муляра
Нема в світі господаря:

Бо в неділю іде грати,
В понеділок іде спати,
А в вівторок іде пити,
А в середу жінку бити,
А у четвер поправиться,
Коло хати поставиться,
А в п’ятницю купить струни,
А в суботу далі суне.

Музика

Пливи ж і ти, утіночко,
По мутній воді;
Нема, нема порадоньки
Твоїй пустоті.
Веселая, вродливая,
Багатого ждеш,
За багатим недолюдком
Сама пропадеш.
Пливи ж, пливи, утіночко,
По мутній воді,
Нема, нема порадоньки
Твоїй пустоті.

Гордій

(до Явдохи, показуючи чумака).
Ой мила ж, моя мила,
Чим ти йому догодила?
Чим ти йому догодила,
Що ти його підпоїла?

Явдоха

Та покинь теє лихо,
Нехай спить собі тихо;
Нехай спить, та куняє,
Та мене не займає.

Гордій

Ой Явдоню, не торгуйся,
Із чумаком поцілуйся!
Ой Явдоню, не скупися,
Із чумаком обіймися!

Ява IV

Тії ж і мати чумакова.

Чумакова мати
(до сина).

Ой сину мій, сину,
Любая дитино!
Що з тобою, сину,
Бідна сиротино?
Що за люте горе
Тебе, сину, боре?
Промов, моє серце,
Промов, ясна зоре!
Сивий голубоньку,
Зведи головоньку;
Промов хоч словечко,
Любеє сердечко!
Соколе сивенький!
Підведи рученьки,
Приголуб, рідненький.
Матінку стареньку!
Ой сину мій, сину,
Рідная дитино!
Що з тобою, сину,
Бідна сиротино?

Місце третє

Хата чарівниці; на столі миска, а на припічку тріски, дрова і горшки з зорями.

Ява І

Чарівниця
(одна коло печі).
Сяду край печі
Посеред ночі,
Накладу трісок
Повен припічок,
Підпалю їх зорями.
Ой зірки, зірки,
Підпаліть тріски,
Підпаліть дрова
Та з див-дерева,
Дерева кам’яного.
Зіроньки палять,
Трісочки горять,
Зайнялись дрова
Та з див-дерева,
Дерева кам’яного.
Ой, пече, пече!
Підіймай плече,
Підіймай, кагло,
Лівеє крило,
Давай диму дорогу.
Іди, димоньку,
Та додомоньку,
Вийся косами
Під небесами,
Зіронькам поклонися.

Ява ІІ

Чарівниця і чумакова мати.

Чумакова мати
Добрий вечір, стара ненько,
Чи здорова поживаєш?
Ой, скажи, скажи, моє серденько,
Де мій синок пробуває?
Чи на морі в лютім горі,
Чи на тихому Дунаї,
Чи в степу лежить, головка болить,
Чи додому повертає?

Чарівниця
Не журися, моя доню,
Не журися, бідна мати:
Наллю водиці з семи криниців,
Будеш сина оглядати.
(Наливає. Чумакова мати дивиться).
Чи бачиш ти, моя доню,
Серед поля ясну зорю?
Ой то не зоря, то твоє дитя
Та на синьому морю.

Чумакова мати
Бабусенько, воріженько,
Чогось зоря погасає…

Чарівниця
Ой, то не зоря, то – твоє дитя
Серед моря потопає.
Біжи ж, біжи, моя доню,
Біжи, доню, аж до Дону;
Ой, подай, подай білу рученьку
Чумакові молодому.

Чумакова мати тікає.

Ява III

Чарівниця одна
(ставить горщок до печі).
Гори, гори, диво,
Вари, вари живо,
Вари первеє пиво!
А хто буде пити,
Тому серця не в’ялити,
Тому в парі ходити.
(Ставить другий горщок).
Гори, гори, диво,
Вари, вари живо,
Вари другеє пиво!
А хто буде пити,
Тому жити та жити,
Цілий вік не тужити.
(Ставить третій горщок)
Гори, гори, диво,
Вари, вари живо,
Вари третєє пиво!
А хто пити буде,
Той всю тугу позабуде,
Яка була та буде.

Ява IV

Чарівниця і Явдоха.

Явдоха
На добрий вечір, та стара ненько,
На добрий вечір, любко!

Ой порадь, порадь, моє серденько,
Порадь, сива голубко!
Ой пішов Гордій та на синій Дін,
Та на синєє море,
А мені, мені та молодії,
Тяжке горе та горе.
Ой пішов Гордій та на синій Дін,
Та білу рибку удить,
А мене, мене та молодую,
Коло серденька нудить.

Чарівниця

Ой не плач, не плач, моє серденько,
В сиру землю не бийся;
Ой стоїть горня коло полум’я,
Ой возьми та напийся!

Явдоха

(беручи горня).

Ой пиття, пиття, зачаруй життя,
Зачаруй мої муки,
Щоб забула я, щоб не чула я
Ні розлуки, ні злуки.

Заслона спадає.

Місце четверте

Прогалина; з боків горби, а спереду море; на прогалині рибацький вогонь, недалеко від вогню два рибацьких коловороти. Ніч темная і невидная.

Ява I

Два рибаки (коло вогню).

Старий рибак

Ох, а був же я, був та у батька один син,
Ой, мене батько по неволі одружив.
Ох, а дав мені жону та нелюбляную,
А ще до того неробітливую.
А прожив же я рік, а прожив же я два,
Ой, десь узялась ще й дитина мала;
А я з дому на Дін до донських козаків,
Ой, а із Дону до татарських морів.
Вже не рік та не два, як я вийшов з села;
Ой не жаль мні села, коли б жінка одна,
Жаль мені сина, що дитина мала.

Молодий рибак

Ой я сам півгода, як із Самгорода;
Я ж твою жінку та дитину видав.
Ой жона вже стара, ні кола ні двора,
Ох, а дитина – вже женити пора.
Закохався твій син, а я пару відбив.
Ой відбив пару та всіх трьох погубив.
Ой твій син в чумаки, я на Дін в рибаки,
Ой, а дівчина десь пішла в покритки.
Ой кажи не кажи, а на серці печаль:
Жаль чумаченька, та й дівчиноньки жаль.

Ява II

Тії ж і Явдоха (простоволоса).

Явдоха

(кидаючись до Гордія).
Ой любчику

Та Гордієньку,
Де ти був-пробував
Сю неділеньку?

Гордій
(з переляку).
Ох!

Явдоха
(обіймаючи).
Ох-ох-ох, а ми вдвох
Поцілуймося!
Стара мати лягла спати,
Не пробудиться.
І свічки в головах,
І попи у ногах;
Ходім, серце Гордієньку,
Та подивимся.

Гордій
Здуріла, нещасна!
Прости її, боже!
Погубив я душу…

Старий рибак
Погубив, небоже!..

Явдоха
Погубив, полюбив,
Домовину купив.
Коли ж вона прокинеться
Та подякує?

Тим часом на морі потопає чумак, а на горі видніється чумакова мати. Блискавка розриває хмари, чути крики. З моря: "Рятуйте!" З гори: "Рятуйте!"

Молодий рибак
Що то, батьку, чути?

Старий рибак
Та й мені щось причулося…

Молодий рибак
То вітер, майбути.

Явдоха
Рятуйте, рятуйте
Та дошки готуйте,
Кленовії, дубовії,
Щоб до міри були!

З моря:
"Рятуйте!"

З гори:
"Рятуйте!"

Молодий рибак
Знову, батьку, чути.

Старий рибак
Та й мені щось причулося.

Молодий рибак
То вітер, майбути.

Явдоха

Рятуйте, рятуйте
Та яму готуйте,
Широкую, глибокую,
Щоб тепленько було!

З моря:

"Рятуйте!"

З гори:

"Рятуйте!"

Молодий рибак

Знову, батьку, чути!

Старий рибак

Та й мені щось причулося.

Молодий рибак

Не вітер, майбути.

Явдоха

Рятуйте, рятуйте,
Свічечки готуйте.
Яровії, воскові
На весіллячко!

Гордій

Що ти мелеш?

Явдоха

Я співаю.
Ти не знаєш, а я знаю,
Що співаю, – то чумак!

Бігла, бігла стара мати
Свого сина рятувати –
Та пропав, неборак.
Ой піду я нарву зілля
Та вберуся на весілля,
Скоро вийде чумак…
(Іде геть).

Ява III

Рибаки (одні).

Молодий рибак
А поглянь-но, старий батьку,
На правую гору,
Якась мара спускається
Ік синьому морю.

Старий рибак
Чи не мати Явдошина?

Молодий рибак
Майбути, що мати,
Кинулася аж до моря
Дурної шукати.

Старий рибак
Де ж Явдоха поділася?

Молодий рибак
А хто її знає?
І здуріла, поганая,
І не пропадає.

Ява IV

Рибак і чумакова мати.

Чумакова мати
Рибалоньки молодії,
Вчиніть мою волю,
А розкиньте тонкий невід
По синьому морю!
А розкиньте тонкий невід
По синьому живо,
А вловіте чумаченька,
А вловіте сина!

Рибаки
(ідучи до коловоротів).
Не журися, стара ненько,
Вволим твою волю;
Ой наш невід на сорок гін
Та в синьому морю.

Молодий рибак
Тягни, тягни, старий батьку!

Старий рибак
Тягни, тягни, сину!

Молодий рибак
Тягни мого товариша,
А свою дитину.

Старий рибак
Тягни свого товариша,
А мою дитину.

Ява V

Тії ж самі і Явдоха.

Явдоха
(з вінком на голові).
Запив чумак, запив бурлак,
Запив, зажурився,
Ой тим же він зажурився:
Без долі вродився.
Нема йому щастя-долі,
Нема йому й волі…
Ой як пішов по дорогах
Доленьки шукати,
Та не найшов щастя-долі,
Найшов синє море.
А як зайшов серед моря
Та й став потопати,
Червоною хустиною
На берег махати.
Ніхто ж того чумаченька
Не йде рятувати,
Тілько іде рятувати
Його стара мати.
Зустрінула рибалоньків
Та й стала просити –
Розкинути тонкий невід,
Сина уловити.
Рибалоньки молодії
Воленьку вволили,
Розкинули тонкий невід,
Сина уловили.
Тягнуть сина до берега,
Вода з рота ллється,
Його мати старенькая

В сиру землю б’ється.
Рибаки справді витягають чумака.

Чумакова мати
Ой нате ж вам, рибалоньки,
Сюю копу грошей,
Що витягли мого сина –
Який він хороший!

Явдоха
Який він хороший!

Чумакова мати
Ой нате ж вам, рибалоньки,
Сього золотого,
Що витягли мого сина
Та хоч неживого.

Явдоха
Та хоч неживого!

Чумакова мати
Ой нате ж вам, рибалоньки,
Ще й солі на страву,
Поховайте мого сина,
Як рибоньку в’ялу.

Явдоха
Як рибоньку в’ялу!

Чумакова мати
Та висипте, рибалоньки,
Високу могилу,

Щоби було виднісінько
На всю Україну.

Молодий рибак
Не плач, не плач, стара ненько,
Не завдавай жалю;
Ой то чумак нещасливий,
Я й так поховаю.

Старий рибак
Не плач, не плач, стара ненько,
Не завдавай жалю;
Ой то мій син ріднесенький,
Я й так поховаю.

Явдоха
(кидаючись у море).
Ховай, ховай Гордієньку,
Ховай, стара нене,
Та на рідній Україні
Спом’яніть за мене!

Ялта, 1862, м[еся]ца сент[ября].